

HET
ANTWERPSCH
KNECHTJESHUIS

sedert zijn voorhistorisch tijdperk

tot op onze dagen

DOOR

EDM. GEUDENS

Bureeloverste,

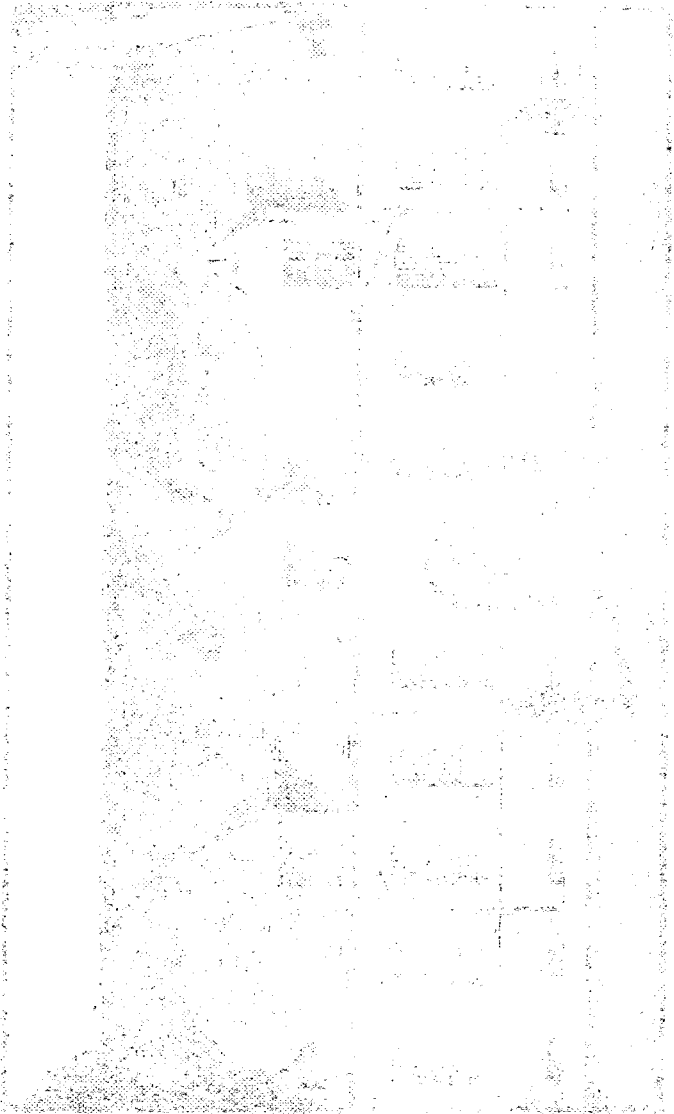
Archivaris bij de burgerlijke Godshuizen van Antwerpen,
Werkend lid der Academie van Oudheidkunde van België.

ANTWERPEN.

DRUKKERIJ L. DELA MONTAGNE, WIJNGAARDSTRAAT, 10.

1895.

----- Text continues after this page -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

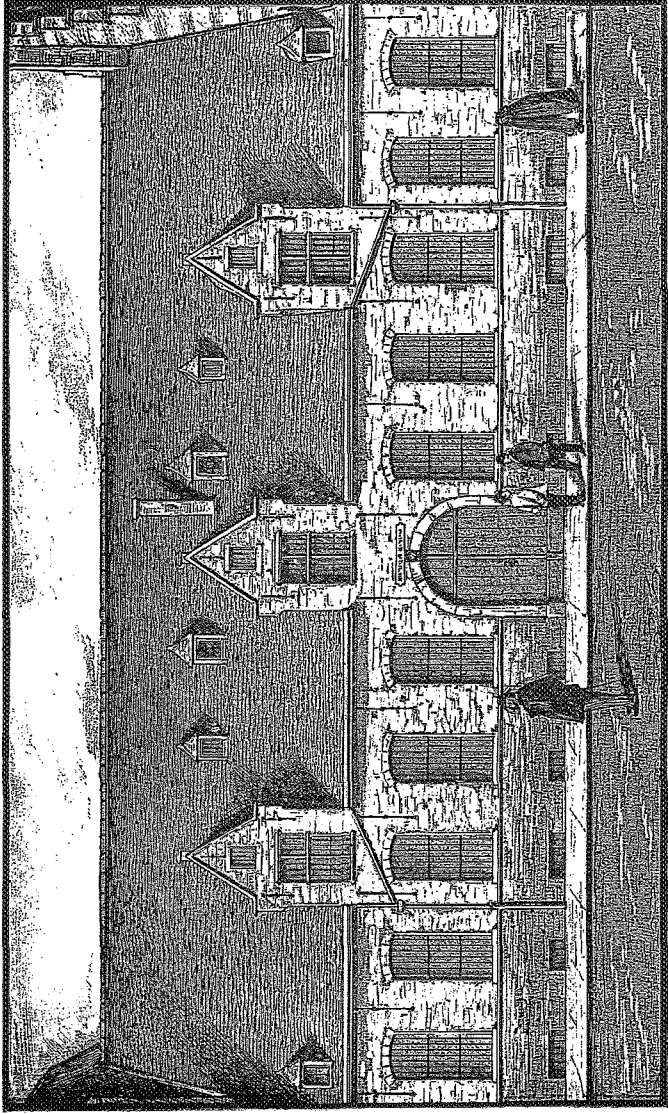

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- Tekst gaat verder na deze pagina -----

Voorgevel van het oud Knechtjeshuis.

VOORWOORD.

Nog was, in 1889, onze studie over het Maagdenhuis niet afgedrukt, toen reeds de vraag oprees : zou er niet een tegenhanger van dat boek, betreffende het Knechtjeshuis, kunnen geschreven worden? Vleidend, voorzeker, viel het ons te beurt, in den jongsten tijd eene steeds klimmende belangstelling voor de archieven van onze burgerlijke godshuizen te mogen opwekken, voor diezelfde rijke archieven, wier schatten wij met wettige fierheid aan onze bevolking te genieten geven.

Wij wilden echter geen werk op touw zetten, vorealer met zekerheid een nieuw gewrocht te kunnen samenstellen; en weldra deden wij de bevinding op, dat over ons Knechtjeshuis nog schier alles op te delven viel.

De geschiedenis van dit gesticht biedt ons niet het dichterlijke, dat naar sommiger smaak — misschien is 't een vooroordeel? — het verleden des Maagdenhuizes

als een erfgoed ten deel viel; doch rijk is zij aan feiten en bijzonderheden; veelzijdiger zelfs is zij, in de gedaanten, waaronder de liefdadigheid daarin optreedt.

Ook, om de verscheidenheid der bouwstoffen, gedurende vier jaar verzameld, moest deze geschiedenis op een breederen voet worden ontworpen, dan die van het zustergesticht, voor hetwelk, in alle geval, èn ons oogmerk èn ons standpunt grondig verschillen.

Welk ook de vorm dezer opstellen zij, het werd meer dan tijd de weldoeners der weezen te doen kennen, al ware het slechts om te toonen dat onze liefdadige stichtingen, van op wat standpunt ook beschouwd, allen uit denzelfden geest van liefde tot de armen en de verlatenen ontstonden.

Vier eeuwen zijn verlopen en zoovele giften en weldaden schuilden daar, vergeten, wachtende naar de hulde der waarheid! Is het dan te verwonderen dat wij, dankbaar en ijverig, de echt Antwerpsche taak aavaardden al het onbekende in volle daglicht te stellen?

Evenals van het Maagdenhuis en andere liefdadige instellingen, wier oorsprong en verleden wij op afdoende wijze deden kennen, gaan wij thans den waren oorsprong en de bijzonderste lotgevallen van het Antwerpsch Knechtjeshuis verhalen. Hetgene volgt, berust op oorspronkelijke bronnen en onomstootbare bescheiden: de meeste hiervan werden voor de eerste maal benutigd. Uit hunnen aard zelven, dringen zij een en ander

op den achtergrond, dat voór ons reeds werd geschreven. Verre van ons de gedachte, als zouden wij ons over de uitkomst onzer opsporingen willen verhoovaardigen! Zij zijn het onvermijdelijk gevolg der bevindingen waartoe onze ambtsplichten aanleiding gaven. Daarentegen benuttigen wij de gelegenheid welke zich aanbiedt, om, uit dankbaarheid jegens onze overheid, die ons aanmoedigde en ondersteunde, het onderhavige werk op te dragen

Aan

het Bestuur der burgerlijke Godshuizen

van

Antwerpen,

samengesteld uit de Heeren: FERD. DE WAEL, voorzitter, EUG. JOÓRS, ERN. GALLET, GUST. BUYS-SCHAERT en VICT. ROBYNS, leden, EM. GROSSEN, rentmeester, ERN. BOUWENS, secretaris-generaal.

De Schrijver.

ERRATA.

- Blz. 17, regel 5, lees: *naar* 't lof.
" 25, " 15. " 30 November.
" " " 23, " koren of rogge.
" 28, noot 2, " Men noemde *hem*.
" 47, regel 18, " 32-voetige balken.
" " " 19, " 24 gulden.
" 61, " 4, " 100 gulden.
" 64, " 27, " al *de* uitgaven.
" 112, " 12, " hunne *ontvangsten* en uitgaven
" 142, " 6 en 7, in te voegen: *waren*.
" 221, " 4 en 5, " " *te*.
" 303, " 4, lees: *vereeniging*.
" LXI, *ad calcem*, " *le nôtre nous défend*.
-
-

INLEIDEND TIJDPERK.

Eleëmosyna. - De Aalmoes.

(ZINNEBEELD)

Pentekening gevonden op het omslag des rekenboeks van den regent F^{rs} Bauduin.
(1765).

Handwritten text in a cursive script, likely a letter or a page from a manuscript. The text is mostly illegible due to fading and the quality of the scan. It appears to be a formal document, possibly related to the historical context of the illustration.

INLEIDEND TIJDPERK.

De weesjongens vóór de oprichting van het Knechtjeshuis. — Ambachtskinderen of Proefjongens. — Oudste verordeningen en fundatiën. — Zondaglevens en onderwijs. — Plaatsing op stiel. — S^t. Jacobs gasthuis en S^t. Juliaansgasthuis als armenscholen. — De oudste studiebeurzen. — De zoogenaamde *Papeschool* en andere. — Bijzonderheden over S^t. Jacobs-gasthuis. — Reeks der schoolmeesters aldaar. — De oude reglementen in zwang tot de Fransche overheersching. — Kort overzicht van het economaat.

Opmerkelijk is 't, hoe de kiem onzer weeshuizen langzaam gedijd is om, ten slotte, in krachtigen bloei te ontluiken. Dit is inzonderheid het geval met het Knechtjeshuis.

Reeds bezat Antwerpen een aantal stichtingen van weldadigheid, aan welker spits wij vinden: het groot gasthuis, dat in de elfde eeuw ontstond; het S^t. Juliaansgasthuis (1305), met zijnen tegenhanger het Vrouwenshuis (1354-66); verder het O.-L.-Vrouwegodshuis (1343), dat, onder de benaming van Aalmoezenhuis, de eerste stichting van dien aard was. Die soort van *Godshuizen* vermenigvuldigde zich wonderbaarlijk, in

de XVIe eeuw vooral. Deze eeuw was tevens die der oprichting van de vier groote Armhuizen.

In onze *Geschiedenis van het Antwerpsch Maagdenhuis* wordt er aangetoond, hoe te dezer stede voor de weezen, vondelingen en verlaten kinderen gezorgd werd sedert de XIVe eeuw.

Wij schreven toen o. a., dat, de eersten van allen, de jongens die een ambacht leerden, van de andere H.-Geestkinderen werden afgezonderd. De oudste fundatiën te hunnen voordeele, waren letterlijk de daargestelling onzer hedendaagsche uitspanningskringen op vrije dagen, zooals patronages, werkmansvereenigingen, of hoe men de instelling ook noeme. Wat wij verder over de zoogenaamde H.-Geestkinderen verhaald hebben, is volkomen op de jongens toepasselijk.

De ambtelijke aanstelling der Aalmoezeniers, ten jare 1458, was eene daadzaak, die als het gevolg mag aangezien worden van de ordonnancie van Philips den Goede, waarbij deze Vorst, in 1457, de openbare liefdadigheid en het beheer van alle stichtingen en geestelijke goederen poogde samen te trekken. Zoo kreeg de Kamer van den Arme het hooggezag over de plaatsing der behoeftige kinderen en de daartoe verstrekte giften. Zij stelde die opvoedelingen van toen af regelmatig te boek en bezorgde ze op een ambacht, met het hoofddoel de bedelarij en de landlooperij te keer te gaan.

In 't begin moet het getal der ambachtsjongens betrekkelijk klein zijn geweest — men lette slechts op den beperkten toestand der stiel- en nijverheidszaken — en veel belangwekkends biedt dan ook de oudste weezenverpleging niet aan.

In 1482 begonnen de ambachtsjongens eenige kleine voorrechten te genieten. Dit wordt ons bewezen door de oudste fundatieacte, hen betreffende, die te onzer kennis gekomen is. Uit die acte kan men opmaken dat die jongens van eerst af regelmatig 's Zondags bijeengeroepen werden, om school te gaan en in O.-L. Vrouwekerk de goddelijke diensten bij te wonen.

Susanna Ofhuys, weduwe Bouwen Bollaert, gezegd Bouwen Henriczone, was, voor zooveel bevonden wordt, de eerste die de ambachtskinderen begiftigde, ten minste zij gaf het kapitaal, waarmee de Armenkamer, op 30 Augustus 1482, eene rent kocht van 2 pond Brabants op een huis van Katline Lazarus, in de Gasthuisstraat, naast het godshuis der Derde-Orde. Deze gift strekte om aan de bedoelde jongens het zoogenaamde « zondagsbrood » uit te reiken. Van dat tijdstip dagteekent de benaming van Proefjongens, omdat het genieten dezer bezetting in « de prove » of aalmoes in brood bestond.

Krachtens het testament van Claus de Ridder, traden die jongens, op 24 Maart 1491, in genot van eene rent van 5 pond grooten, op het huis *de Papegaai*, den hoek uitmakende der Oudane- en Kammerstraten. Met de opbrengst dezer rent moesten de regenten jaarlijks, op de Bamismarkt, eenen voorraad vlaamschen kaas inkoop en dien voorts « distribueren den kinderen die het Sondaechs broot halen, te wetene, elcken een half pondt tot hueren broode. »

Dat was het tweede bestanddeel der uitreikingen, wier oorsprong wij aanduiden.

Wat ongetwijfeld bijdroeg om het aantal ambachts-

jongens te doen stijgen, waren de ruimere giften die langzamerhand, te hunnen voordeele, der Armenkamer verstrekt werden.

Op 1 December 1513, schonk Jan Wouters, *alias* van Zoersele, huidevetter, eene som van 44 pond brabant in handen der Aalmoezeniers. Deze weldoener wilde dat uit dit fonds jaarlijks, op St-Simon en Judadag, aan zeventig dier kinderen een paar schoenen zou gegeven worden.

Het kon in de bedoeling des gevers niet liggen schoenen uit te deelen, omdat de jongens niet van schoeisel voorzien werden, doch wel, tot de vermeerdering of verbetering van het kleedsel bij te dragen. Gemelde dag was, wel is waar, de datum der uitreiking van de kleedsels aan de bestedingen der Armenkamer, en het schoeisel bestond meestal uit klompen of holle-blokken. In alle geval, de Ambachtsjongens kregen van toen af een tweede paar nieuwe schoenen met Paschen.

Wij leeren hier, bij laatstgemelde fundatie, dat destijds het getal der ambachtsjongens tot zeventig beliep. Uit de archieven van den Arme blijkt ook, dat de Kamer in dezer kleedsel voorzag.

In hunne algemeene behoeften werd, omtrent 1542, voorzien door Peter van Vulvenhout. Deze schonk eene rent van 2 pond brs. erflijk op een huis *de drij Kaaukens*, in de Zirkstraat.

Ten jare 1544 kwam de Kamer in bezit eener stadsrent van 15 pond erflijk, met last van 's Zondags en op alle *triplexdagen* voor de ambachtsjongens een sermooon te doen preeken. Volgens het testament van den gever, heer Jan Knobbaert, priester, mochten de

't werk, om de rent te koopen en den titel op de Kamer te brengen, wat hij drie jaar later voor het Maagdenhuis insgelijks deed. Ziet wat eene uitbreiding de liefdadige man aan den dienst der ambachtsjongens bracht en wat voordeelen hij in hun stoffelijken en zedelijken toestand beoogde! Hij bepaalde « dat de Camer sculdich (was) » te scolen te houden gaende int Ambacht schole, boven » de LXXX kinderen die tot nu toe ghegaen hebben, » noch twintich ambachts kinderen, maect tsamen J^c » kinderen, ende dat men die sal ambachten leeren » ende de proven geven ende te cleeden sulcke als men » de andere is gewonlyc is van doen, ende moghen » niet bedelen oft om Goetswille gaen ».

Men stelle vast dat Jan van der Meeren, gelijk hij aan honderd meisjes de weldaden van opvoeding, tucht en onderwijs verzekerde, reeds in 1549, door zijne weldaden, de ambachtsjongens tot het ronde getal bracht.

Zoo begon dan de Armenkamer haar dienstjaar 1550 met den last voor honderd dier kinderen. Eene volledige en samenvattende verordening werd opgesteld, waarin al de weldoeners, waarover wij hebben gesproken, vermeld waren (1) Susanna Ofhuys werd daarin niet herdacht, waarschijnlijk omdat zij eene onrechtstreeksche weldoenster was en de Kamer, naar goeddunken harer leden, de proefjongens met het geschonken kapitaal had begiftigd.

In dat oudste reglement komt nog voor, dat de ambachtsjongens, op de Zon- en Heiligdagen, van 's morgens tot 's avonds, onder het toezicht van hunnen

(1) z. Aanhangel II.

Aalmoezeniers daartoe eene kerk of kapel naar goeddunken verkiezen. Wij zullen verder vernemen hoe hieraan voldaan werd.

Op welke wijze er ondertusschen in de dagelijksche mondbehoefden der jongens voorzien werd, staat nergens geboekt. Dat zij het bij hunne bazen soms niet al te breed hadden en nog liepen bedelen, komt niet onwaarschijnlijk voor, als men inziet waarom Goosen Bouhuysen, zijde-lakenkoopman, als weldoener optrad.

Op 20 April 1548 gaf deze, bij levenden lijve, 600 gulden, die hij voornemens was bij testament te schenken, willende dat geene kweekelingen voortaan op ambachten zouden geplaatst worden, tenzij met de zekerheid dat ze bij hunnen baas of elders den kost en het slapen zouden hebben. Voorts beloofde hij nog 6000 gulden te laten, ingeval zijne vier kinderen zonder wettige afstammelingen stierven (1). De Kamer besliste alsdan de proeven en eenig geld aan den baas af te geven, of geld alleen.

Tot dusverre weinig in getal, voor zooveel de opzoekingen geleerd hebben, werden de giften aanzienlijker in den loop der XVIe eeuw.

Wij treffen nu eene rent aan van 40 pond brab. erflijk, op Stads Fortificatiekas, den 21 Februari 1549, door een bescheiden weldoener gegeven. Het geheim werd later verbroken; deze weldoener was niemand anders dan Jan van der Meeren. Hij stelde als onderhandelaar den Stadssecretaris, Willem van der Ryt, in

(1) « Proefboeck van 1712 », volgens het « Memorie-boeck » van 1526. De 6000 gulden schijnen niet door den Arme getrokken te zijn geweest.

schoolmeester, Jan Baten, stonden. Deze leidde hen 's morgens te 7 ure naar de Droogscheerderskapel, in de Keizerstraat, om er de Mis en het door Knobbaert gefundeerde sermooon bij te wonen. Des avonds, moesten zij, onder het geleide van den meester, na het Lof in O.-L.-Vrouwekerk komen. Na het lof zegden zij eenige gebeden op in de Aalmoezenierskapel, waarna hun brood en kaas of, in den vasten, haring uitgedeeld werd, en dan keerden zij huiswaarts « manierlick, soo goede jongers schuldich zyn van doenne » Alwie 't zoo niet en deed werd gekastijd en de derde maal werd hij afgeschraapt. De jongens moesten op de gestelde dagen het kleedsel dragen dat hun jaarlijks door de Aalmoezeniers gegeven werd.

Meester Jan Baten, met wien wij hebben kennis gemaakt, trok 6 pond brab. 's jaars om de jongens lezen en schrijven te leeren « nae de oude costume », wat doet veronderstellen dat hier reeds sinds ettelijke jaren, naar den eisch der tijden, openbaar onderwijs gegeven werd. Dit zal aanstonds nader blijken. Om ze ter kerke en naar school te geleiden, trok de meester 10 schellingen per jaar. Door handen van denzelfden reikte men jaarlijks een *honorarium* uit van 7 schellingen, 6 grooten, aan de priesters die, na het sermooon-Knobbaert, de Mis celebreeerden. Aanvankelijk waren de Minderbroeders met dezen dienst belast.

De ambachtsjongens die op den eersten Zondag van den vasten te biechten gingen, kregen een klein wittebrood, waarvoor zekere Jan Denys, een koopman, wonende ter Grootte Markt, jaarlijks eene aalmoes zond.

Hij begon hiermee in 1553 (1), en twee jaar daarna strekte hij die uitdeeling van « het biecht-brood » tot al de vondelingen en weezen uit. Telkens zond hij daarvoor 3 daalders of 4 gulden, 17 stuivers. Handelde nu Denys voor eigen rekening of als lasthebber van Pieter Pietersen, die nog, bij testament, onze weeshuizen begiftigde? Zulks staat niet klaar uitgedrukt. Althans, in 1560, wordt hij als diens onderhandelaar in de oude handvesten voorgesteld, maar, in 1575, vindt men hem, als fundateur, die jaarlijksche bijdrage onder den vorm eener reute verzekerende.

De jongens, die op een ambacht geplaatst en tot de hooger besprokene fundatiën aanvaard wilden worden, bekwamen zulks niet onvoorwaardelijk. Eerst en vooral moesten zij in de stad of derzelve « bijvanck » geboren wezen en den vereischten ouderdom bereikt hebben.

Wanneer een jongen op stiel geplaatst werd, moest de aanstaande baas ter Kamer verschijnen. Wederzijds verbonden zich én de baas, én de Aalmoezeners, deze van den jongen twee jaar op de fundatiën te onderhouden; gene, van hem in de leer te nemen en hem 's Zondags naar school te zenden. Uit de school mocht hij nooit zonder eene gegronde reden wegblijven. Verlof werd slechts toegestaan door eenen der vier dienende Aalmoezeners, op persoonlijke aanvraag van den

(1) « Ontfangen ten daige voirss. (18 Augustus 1553) van Jan Denys, » VI guldens, voer een gracie om elck van onssen Ambachskinderen » in de Vasten te biechten geweest hebbende, een witte brood te gevene, » compt . . . . . I ƒ X S. »
(Rekening van ontvang der Aalmoezeners, *ad annum.*)

werkbaas. Door éens te « fatsen », verbeurde de jongen zijne proef en kreeg een kwā noot; aan de derde reis werd hij afgeschreven. Jongens die schurftige hoofden hadden en degenen die hunnen *Pater Noster* en *Ave Maria* niet kenden, werden niet aangenomen (1).

Zoo luidt de verordening van 1526. Toen reeds waren er 80 ambachtsjongens onder het toezicht der Kamer van den Arme, zooals het, in 1549, door Jan van der Meeren bevonden werd.

In den regel, wij hebben het zoeven gezien, bleven zij twee jaren in de leer met genot der fundatiën. Nochtans werd de proef meermaals vergund zoolang de leertijd duurde, soms wel zes jaar lang. Dat hing af van den ouderdom waarop deze aanving en zulks geschiedde zelden beneden de elf, nooit boven de vijftien jaar. Hoe ouder dus de kweekeling, hoe korter de proeftijd was; doch daarna vergunde de Kamer desnoods eene verlenging, of bracht den ambachtsjongen op hare zoogenaamde « gratieboeken », voor eene wekelijksche toelaag. Niet slechts de werkbaas, maar, als zij leefden, de ouders en, volgens 't geval, de voogden, teekenden, ter Kamer, het contract der plaatsing. Dat die jongens loon naar verdiensten moesten trekken, spreekt van zelf.

Wat daarbij noodzakelijk in aanmerking kwam, waren de privilegiën aan elk Ambacht eigen. De armenkinderen mochten óf gratis, óf om half geld leeren krachtens een aloud privilegie van de Kamer, maar op dit punt ontmoette men dikwijls tegenstribbeling,

(1) Proefjongensboek van 1712. Daarin staat de oude ordonnantie, getrokken uit het Memorieboek van 1526 en thans niet meer in wezen. Z. die kopie onder N^o I der aanhangsels.

vooral wanneer de kweekeling als *meester*, voor half boekgeld, in een Ambacht zou opgenomen te worden.

Men treft hier en daar aan op welke manier er uitzonderlijke plaatsing gebeurde. Zoo, bij voorbeeld, een jongen werd voor den gewonen tijd van twee jaren, aan eenen kleermaker toevertrouwd, zonder geld te moeten winnen noch ook toe te geven. Dan liep de zaak zeker glad van de hand, maar de regenten moesten de vrouw des kleermakers een paar satijnen mouwen schenken

Na die twee jaren moest de ambachtsjongen de zondagschool niet meer verplichtend bijwonen. Verlangde hij verder onderwezen te worden, dan ging hij met de burgerskinderen ter school. De Kamer betaalde dan 4 stuivers voor inkomgeld, en 6 st^s per jaar voor 't schoolgeld.

De bedoelde burgerschool werd in 1555 in St-Jacobs-gasthuis ingericht en was slechts op Zon- en Heiligdagen open. Zij werd bijzonderlijk bezocht door de kweekelingen der ambachten en met deze kwamen die van de Kamer, na hun tweede proefjaar, op gemeenzamen voet.

Ofschoon daarvan eigenares, door uitwinning, sedert 1526 (1), nam de Armenkamer slechts langzamerhand bezit van het St-Jacobs-gasthuis. Zij had er nog eenige jaren het St-Jacobs-gild laten voortbestaan en toen zij, op 14 Juni 1555, het gasthuis grootendeels tot Ambachtschool inrichtte (2) vond zij zich verplicht zekere be-

(1) Z. Aanhangel III.

(2) Z. *Hôpital St-Julien et les Asiles de nuit à Anvers enz.*, bladz. 140.

woonster, portieres, of wie dan ook, uit te koopen en haar eene lijfrent van 20 gulden 's jaars te betalen. (1) Toen werd het fundatie-sermoon van Jan Knobbaert aldaar overgebracht en waren de Aalmoezeniers de rechtmatige beheerders van dat aloude lokaal (2).

Bij het verzorgen harer kweekelingen, maakte de Armenkamer vanouds een onderscheid voor degenen die aanleg tot hogere studiën, kunst en wetenschappen aan den dag legden. In zekeren zin waren dat ook proefjongens, en zij werden als dusdanig tusschen de ambachtskinderen te boek gesteld (3). Zij werden insgelijks op bijzondere fundatiën onderhouden.

Uit de oudste handvesten, die nog in wezen zijn, kan men zien dat reeds, in 1528, de Kamer over twee zoogenaamde studiebeurzen beschikte.

Pieter van der Vorst, Janssone, huidevetter, legateerde haar 4 pond, op de helft zijner twee huizen in de lange

(1) » XX gulden lyftochte is de Camer jaerlyckx schuldig wt te » reycken aen de huysvrouwe van Jan Naulaet, genaempt Tanneken, » in recompense van huysruyminghe ende seker goet doen, die sy » plach te hebben in St-Jacops Gasthuys, alst blykct.by seker acte ende » accort gemaect by de voergaende meesters namelyck Louis Fraryn, » Lambrecht van Kesselt, Willem Basselier en Arnoudt Duppengetere » (l. Doppegietere), dato 14 Juny a^o 1555, dwelck sy heffende was met » enen brief by de voergaende meesters onderteeckent, maer overmits » de furie is den brief verloren geweest ende en stont niet te boecke, maer blyckt by tselve acoert ende acte liggende n° 106 ».

(Lastboek van 1550-1583, f° 98).

(2) « Den XVIII ditto (October 1571) ontfangen van Juffrou Marie » Van Noel, vuyt den naem van Geerit Clazen, voer een testament » dat hy gemaect heeft St-Jacobs gasthuys V^o. — s. — d.

(Rek. van ontvang der Aalmoezeniers, *ad annum*).

(3) Z. Aanhangel n° II^{ter}.

Gasthuisstraat (1). Wel is waar, hij bezette die rent ten voordeele van eenen student van zijn maagschap, die wereldlijke priester of kloosterling wilde worden; maar bij gebrek aan rechthebbenden van den bloede, mochten de Aalmoezeniers de fundatie aan eenen hunner kweekelingen uitreiken. Deze beurs werd den genothebber tot het vijf en twintigste jaar, soms ietwat daarboven, uitgekeerd, zijnde dit de ouderdom op welken de geestelijke staat gewoonlijk aanvaard wordt. Reeds in de eerste tijden haars bestaans werd deze proef aan eenen jongen van den Arme gegeven.

Krachtens het testament van Hendrik de Wilde, in dato 7 December 1540, werden er bij de Kamer twee studiebeurzen gesticht voor twee schamele studenten. Zij beliepen 12 pond brabant, bezet op een huis bij St-Jorispoort. Jan de Wilde, broeder des gevers, behield het vruchtgebruik des eigendoms met het recht van collatie of vergeving. Hij stierf in Juni 1581, na de Kamer tot algemeene erfgename verklaard te hebben (2). Deze stichting staat als « slecht », met andere woorden, als weinig voordeelig in de oude oorkonden opgeteekend.

Omtrent denzelfden tijd verkreeg de Kamer nog vijf studiebeurzen van 2 pond 10 schel., door testament van Balthasar Wouters. Die fundatie was bestemd om aan zoovele « arme scholieren, poirterskinderen van Antwerpen », te Leuven of te Zwolle studeerende, tot hun gedeeltelijk onderhoud gegeven te worden. Het

(1) Later bij 't Maagdenhuis ingelijfd. Z. ons werk *L'hôpital St-Julien et les Asiles de nuit à Anvers, etc.*

(2) Lastboek 1550, blad. 248. Groot Rentboek, bl. 501 en 502.

schoolgeld werd daaruit niet betaald en wat die studenten verder meer vandoen hadden, moesten zij van hunne ouders of familie trachten te krijgen.

Deze fundatie werd met 5 pond brab. erflijke rent vermeerderd, door heer Frans Knobbaert, priester, zoodat, sedert 1550, elke arme student drije pond 10 schellingen trok. Tot in October 1573 bleef de collatie daarvan ter beschikking van Philips Knobbaert. Deze overleed op dien datum en de Armenkamer verkreeg de vrije beschikking over de stichting. Toen kwam haar ter kennis, dat de regent te Leuven van stadswege betaald werd, namelijk sedert 1526. Dit tijdstip, dat in verdere bescheeden, de studenten aangaande, voorkomt, bewijst dat er toen reeds behoeftige kinderen te Leuven, op stadskosten, studeerden.

De fundatiën voor studiebeurzen lieten de Armenkamer toe, geregeld vijf studenten te Leuven te onderhouden. Sommigen gingen daarheen om dokter of apotheker te worden. Anderen bestemden zich tot den geestelijken staat of het kloosterleven.

Ten jare 1560 had de Kamer zeven studenten te Leuven, ten gevolge der nog bijkomende fundatie-Tassé (1), en ze betaalde aan elken student 14 gulden tot op het tijdstip zijner promotie.

Ondertusschen werd het Knechtjeshuis opgericht, dat, zooals wij weldra zullen vernemen, het beschermen en opleiden der jongensjeugd op duurzamer grondslag zou vestigen. Men zal allicht begrijpen, dat, ten tijde der stedelijke troebels, er nog al wat verloren ging,

(1) Z. Beschrijving der fundatiën voor de proefjongens.

zoowel van de regelmatige bedelingen, als van de oude pleegvormen door de fundatiën vastgesteld.

Toen de staatsorkanen gestild en de nevelen, die ons Antwerpen overschaduwden, opgeklaard waren, herstelde men spoedig de aloude gebruiken die men had kunnen redden, en waaronder de zondagsche proeven (1).

Jan Baten, de schoolmeester, was in 1555 gestorven. 't Kan wel zijn dat zijn onmiddellijke opvolger Hans Mertens geweest zij, bijgenaamd Heyndrickx. Dezen vinden wij in een oud memorieboekske opgeteekend (2), als schoolmeester in St-Jacobsgasthuis, en een nieuw akkoord met de Kamer aangaande voor 120 gd. jaarwedde, zonder turf noch schoenen meer, maar wél den stadstabbaart als toelage te bekomen. Die hooge wedde veronderstelde eenige jaren dienst, en zoo kan die meester niet slechts de opvolger van Jan Baten, maar wel de vader en voorganger geweest zijn van Jan Mertens, die in 1587 optreedt. Buiten zijne ambtsplichten, bezorgde deze meester het licht en het was aan de kapel, bij middel zijner omhalingen onder de bureu. De kerkmeesters van St-Jacobs leverden het misbrood en den wijn, tegen betaling door de Kamer van den Arme. Zoo leverden die van de Borchtkerk den miswijn aan

(1) « Item noch betaelt voor 782 fl boter tot diverse prysen ghecocht » tot den behove van de Ambachts Jongers, inde kercke begost uut te » reycken vanden 8 Juny 1586 tot den 2 February 1587 fl 32.— 3.

(Memorie-Boeck, *ad annum*).

N.-B. Die soort van boeken, ook genoemd *handboeken en manualen*, zijn, als het rekeningen geldt, de eigenhandige dagboeken der dienende meesters.

(2) Vermeld onder aanhangsel N^o IIbis.

de kapel van 't Steen. De Aalmoezeniers offerden daarvoor alle jaren 2 gd. 8 st. in den schotel van die van St-Jacobs, en 2 gd. 12 st. in dien van de Borcht.

In October 1589, werd de zon- en heiligdaagschemis, in St-Jacobsgasthuis, te tien ure gelezen door de religieuzen van Pieter Pot's abdij. Deze trokken daarvoor 18 gulden 's jaars.

De Pieter Pot's-heeren zegden het akkoord op, den 1 December 1590. Dan zien wij den prior van Beveren, Guilielmus Pomerius, de mis aanvaarden en zijn stipendium den kanunnik Reinier van Brakel doen uitbetalen. In 1593 komt een wereldlijke priester voor, met name Christiaan van den Berge, die, mits 72 gulden, dagelijks Mis las en de jongens catechismusles gaf. Deze, op zijne beurt, zag, op 31 November 1593, van die verbintenis af.

Wij zullen, naar de tijdsorde, zien hoe het verder met deze fundatie afliep.

Reeds in 1590 moest men Jan Mertens, den schoolmeester, twee helpers toevoegen, « mits de menigte van jongens, plus een proef vanden H.-Geest » (1). Zijne gagie beliep 120 gd., waarvan hem 26 gd. en 8 stuivers, onder den vorm van 4 viertel koren of rog, gegeven werden. Hij kreeg daarenboven, op dat tijdstip, 4 Hollandsche kazen in zijn huishouden. (2) In 1600 trok Mertens 152 gd. en nog 3 gd. voor een paar schoenen.

(1) Uitreiking in brood op de daartoe bestemde fundatiën. (Memorieboek van 1590, bl. 34).

(2) A^o 1599. — « Ierst voer de Ambachts Jongers bet. aen Maeyken » ende Heylten van Breuseghem voer 1601 $\frac{1}{2}$ fl kaes tot diversche » prysen, daer in begrepen syn 4 keesen voer Mr Jan den schoel- » meester, comt tzamen gegeven fl 23.19. — (Handboek *ad annum*).

Deze meester had eene lange loopbaan en zag zijne gagie, in 1604, tot 162 gulden gebracht worden. Maar hij had ook een bijzonderen vriend aan den kanunnik Sylvester Pardo, die zelf, eenigen tijd, in de Droog-scheerderskapel, de Mis voor de proefjongens las. Die kanunnik bezette, op 23 Maart 1604, drie renten op de stad, ten behoeve dier jongens en tot vermeerdering van Mertens' honorarium met 10 gulden 's jaars. Later, als deze buiten dienst zou vallen, moesten de Aalmoezeners hem in zijnen ouden dag bijstaan.

De Kamer van den Arme bekostigde destijds het onderwijs der behoeftige kinderen in meer dan een lokaal. Zoo trok, in 1590, Mr Antheunis Spierts, schoolmeester in de *Papeschool*, bij O.-L.-Vrouwekerk, 12 gd. van den Arme, om aan zeven tot acht arme jongens, hem door de Aalmoezeners te zenden, onderwijs te geven (1). De zoogenaamde *Papeschool* was door de Armenkamer erkend, vóór de opening harer school in St-Jacobsgasthuis. (2)

In de zoogenaamde *Papeschool* en haars gelijken of, beter gezegd, hare suffraganten, werd destijds het hoogste onderwijs gegeven. Daarom noemde men ze vaak hoogeschoolen, misschien wel, omdat de meesters hunne promotie te Leuven moesten ontvangen hebben. Zij stonden onder het hoogere toezicht van den geestelijken Scholaster, welken wij verder werkzaam zullen zien. Het waren daarenboven betalende scholen voor gegoede burgerskinderen; doch, vermits de Kamer van

(1) Handboek 1590, bl. 30.

(2) Zie fundatie-Knobbaert, bij de aanhangsels.

den Arme, luidens de keizerlijke ordonnantiën van 1546 en 1557, over het openbaar onderwijs, te zamen met de Stad, ernstig voor deszelfs inrichting te ijveren had, geeft het geen wonder, dat de Aalmoezeners de leerlingen, die genoegzaam gevorderd waren, naar de *Papeschool* zonden. Bestendig hadden zij den last van acht tot negen dier scholieren, die zij *pauperes* (1) noemden en later, soms bij middel der fundatiën, tot hoogere studiën opleidden. Verder zullen wij die studenten in het Knechtjeshuis gevestigd vinden.

Het onderwijs dat op Zon- en Heiligdagen, in St-Jacobsgasthuis en elders, gegeven werd, was een gevolg der ordonnanciën, die, ten slotte het onderwijs verplichtend maakten.

Wat de armenscholen, waarover nog zal gesproken worden, van die der gegoede burgers onderscheidde, was, dat men in deze laatsten ook latijn leerde.

De kinderen konden zich in die tijden insgelijks bekwamen in de spaansche, fransche en italiaansche talen en andere wetenschappen, maar deze beschouwingen vallen buiten ons bestek. Voegen wij hier slechts bij, dat de moedertaal altijd de voertaal was en daarin de reden ligt, waarom de vreemde talen beter aangeleerd en begrepen werden dan hedendaags, zoodanig, dat alwie tot de geleerde kringen behoorde, latijn, bij voorbeeld, sprak en schreef gelijk zijn vlaamsch.

Ook in St-Juliaansgasthuis werd op de kosten van

(1) Zulks was de middeleeuwsche benaming van den scholier, ja zelfs, van al dezulken die zich op de grondregels van eenig vak toelegden, met een woord, die aan eenig onderricht « behoeftig waren ».

de Kamer onderricht gegeven aan ambachtskinderen, jongens en meisjes, aan de eersten, door Otto Destempers (?), mits 18 gulden 's jaars; aan de tweeden, door Anna Druyvens, mits 12 gulden. De heeren van Pieter Pot's abdij lazen daar dagelijks de mis, tegen 72 gulden per jaar (1), na Michiel Breugel, kapelaan van de Aalmoezeniers, die zulks voor 50 gd. gedaan had, van 1590 tot 1 Augustus 1594.

St-Juliaansgasthuis en de Gratiekapel trokken hunnen miswijn uit den *Papenkelder*, tegen betaling, wel te verstaan. De opperknaap van de Kamer, *de Yzeren Knaap* genaamd (2), die tevens concierge van gezegd gasthuis was, had daarvoor te zorgen.

Zooeven schreven wij dat de religieuzen van Pieter Pot de dagelijksche Mis in St-Juliaansgasthuis hadden aangenomen. Had nu het Kapittel het lezen der zon- en heiligdaagsche Mis, mitsgaders het catechiseeren, voor zijne clergie begeerd, of veranderde de staat van zaken ten gevolge der stichting-Rombouts, dat kunnen wij bezwaarlijk bepalen. Zeker is het, dat er tusschen de clergie van de stad en de abdijheeren een contract tot stand kwam, door hetwelk hunne wederzijdsche rechten en plichten afgebakend werden. Ziehier het stuk, het is meldenswaardig.

“ Myn Eerw. heer den Scholaster Brakel is veracordeert met den Pater Prior van tcloister genoet Peeter Pots (ontrent Sinxen a° 1599 voorleden) dat voortaan geen religieusen van syn

(1) Handboek van 1599-1600, bl. 32.

(2) Men noemde men ook *knaep aen, van 't yser*, bedoelende zijne bestendige aanwezigheid in de Kamer, of by 't yzer (de balie), als de behoeftigen zich daar aanboden,

cloister meer en sullen celebreren den dienst der H. Missen, des sondaechs oft des heyligedaechs in Ste Juliaens gasthuys, alwaer opde voors. feestdagen sal celebreren een sekeren priester, en tsamen mede catechiseren die arme Ambachts Jongers en dochters, voor dewelcke de selve plaetse is gheordineert; waer voor hij jaerlijcx sal genieten de some van Achtien gulden tot 20 st. eens. —

“ Ende het voors. cloister van Peeter Pots, voor den dagelijksen dienst, die sij sullen blijven continueren te doen alle werckedagen, met die vier hoochtijden des jaers, sal ontfangen per reste de some van vierevijftich gulden tot 20 st. eens. —

“ Welck voors. accordt is ingegaen Ste Jansmisse a° negenēgēlich voorleden — 1599 — hetwelcke dienen sal p. memorie voor de h. d'aelmoesseniers van Camer van armen om te weten hoe sij henlieden voortaan moeten reguleren inde betalinghe. Et^a.

“ Hier op is betaelt het eerste jaer verschenen Ste Jansmisse Sesthienhondert lestleden.

Actum desen 15^{en} decebris 1600.

Compt ontfangen Achtien gulden eens.

get. : JOANES DRESSELER .

Dezelfde Jan Dresselaers leverde nog eene quitantie in, voor zijnen dienst van een volgende jaar. Wij zien hem op dat tijdstip ook optreden als onderhandelaar voor zijne schoonzuster, die de fundatie-Rombouts oprichtte.

Hij gaf namelijk, den 5 Maart 1597, van wege deze laatste, 800 gulden, in verschillende geldspeciën, aan de Kamer te leen. Wellicht erfde hij dat kapitaal, want, met Kersmis 1606, zag hij persoonlijk af van al zijn recht, op voorwaarde dat de Kamer de helft van den interest, 't zij 30 gulden, zou gebruiken tot het onderhoud van eenen armen student, of, ten voordeele der arme zondagscholen zou besteden, in St-Juliaansgasthuis

of elders. 't Was wellicht ten aanzien van die gift, dat Jan Dresseleers, als zijnde naaste bloedverwant, en tevens medestichter der beurs, door het reeds gemelde contract bevoorreed is geweest.

De arme zondagscholen, die wij reeds aangewezen hebben, kwamen meer en meer op.

Sedert 1615, vindt men achtereenvolgens in de rekeningen der Armenkamer het salaris opgeteekend van schoolmeesters en catechisten, in 't Maagdenhuis, ten eerste, alwaar eene bijzondere naamlooze fundatie van 18 gd. daarvoor bestond. Vervolgens betaalde zij de meesters in St-Eloyskapel, in de Huidevetterskapel, in de St-Michiel-school, bij Kroonenburg. De oude keizerlijke ordonnanciën op het onderwijs, waren dus nog van krachte.

In al die scholen werden 's Zondags halvestuiversche wittebrookens uitgedeeld. Deze werden door bakkers van de stad geleverd, en grootendeels bekostigd uit de inkomsten der renten van kanunnik Pardo. Zoolang dezes vriend, meester Jan Mertens, leefde, kreeg hij zijn aandeel van die brookens, ter waarde van gd. 2.10 's jaars. De Aalmoezeniers betaalden drie kwart slechts der algemeene kosten, beloopende 300 gulden. Het overige werd telkens door den Scholaster of geestelijken schoolopziener afgedragen. Na Mertens aftreden of afsterven — welke van beide, blijkt niet duidelijk — bleef die last in zijn geheel voor de Armenkamer.

Men was er destijds nog verre af, de vlijtige leerlingen, in openbare plechtige zittingen, te kronen en met prachtige boekwerken te beladen. De kinderen kregen een beeldeken, een *prijksen*, een speldekussen, en

andere zaken van dien aard, die de kwezeltjes vervaardigden (1).

Het geven van prijsboeken, met stadstoelagen zelfs, kwam eerst in voege toen de Jezuïeten hier ter stede hunne scholen hadden opgericht, en het onderwijs van den catechismus schier uitsluitelijk, ook in de Armhuizen, ter hand genomen hadden (2).

Het St-Jacobsgasthuis werd toen door circa 130 ambachtsjongens bezocht.

Tot in 1607 was aldaar de kerkelijke dienst, ten gevolge van verbouwing, tijdelijk opgeschorst. In 1608 vinden wij er de Minderbroeders met het mislezen en catechiseeren belast, tegen een honorarium van 25 gulden.

Ten tijde dat de Jezuïeten als catechisten optraden, bekwamen de priesters uit het Iersch Collegie de fundatiemis en bleven eenige jaren in genot daarvan.

(1) « 15 Januari (1607) bet. aen Eerw. hr. den Bisschop selver, om » daer mede te betaalen eenige fraicheyt die gemaect wordden van » een dochter bij Ste Michiels en gegeven worden den kinderen, die » wel leeren, compt bet. . . . . 25 (gd).

(Handboek van de Aalmoezeniers, 1606-07).

» Adi 2 November (1613), bet. aen Mr Jan Mertens schoelm^r voer » een gracie om belekens te coopen om aen de school kinderen te gheven » . . . . . gd. 4 — ».

(Handboek als boven, 1612-13).

(2) « Adi 8 Juli (1619) aenden Pater vande Societyt Jesu gegeven » voor een jaer pryzen aende kinderen die scholen gaen in Sint Jacobs » gasthuys capelle . . . . . gl 20 —.

(Memorieboek van Adriaen Stevens f° 55.)

Ditto (18 September 1627), bet. aen paeters voor eene gratie om » pryzen te coopen voor de kinderen om te geven in de catikismus » . . . . . gl. 5-4. »

(Memorieboek van Frere Martinus Johansen de Bisthoven, kap. van « extraordinarie uitgeeff metter gratien voor aelmoessen. »)

In de XVIIe eeuw werd zij aan oud-studenten van de Kamer vergund, zooals in 1651-54, aan Jac. Bulteau, welke in dit boek breedvoerig zal vermeld worden. Norbertus Daniels, een ander student van de Kamer, genoot ze van 1657 tot in 1682, zijn sterfjaar. Na dien tijd leverden de kweekelingen van de Kamer geene priesters meer.

Voor 't lezen der Mis in St-Jacobsgasthuis trokken destijds de priesters 80 gulden per jaar. Na 1682, werden wederom de Pieter Pot's heeren ermee belast en eindelijk, van 1694 tot 1697, de Lieve-Vrouwebroeders of geschoeide Karmelieten. Men betaalde toen nog 32 gulden.

Niet alleen in het aloude gasthuis, maar ook in St-Rochuskapel, werd St-Jacob, patroon der pelgrims, op zijnen feestdag solemneel gevierd.

Onder 't opzicht van kunst treft men, aangaande St-Jacobskapel, zeer weinig aan, tenzij dat er aldaar, in 1713, een altaarkleed of antependium bekostigd werd, door Jaak Herreyens geschilderd (2).

De proefjongens en hunne school bleven niet van weldoeners verstoken. Wij vestigen slechts de aandacht op de lijst der fundatiën verder beschreven.

(1) Adi-ditto (3 Augusti 1618) aen frere Jan Mertens voor soo veele gekost heeft de misse op Ste Jacopsdach voor sangers als andersins in Ste Roctus capelle . . . . . g^s 12 —
 Adi ditto, aen Mr Marcus, sangmeester (in) S^t. Jacops (kerk) voor dat gekost heeft de misse in Ste Jacops capelle . . . . . g^s 5.10.
 (Handboek *ad. an*).

16 ditto (November 1713) aen Jouffe d'Huysvrouw Jacobus Arryns over een gheschildert authaer cleedt voor de cappel van St-Jacobs gasthuys . . . . . fr. 16.— »
 (Handboek van 1712 — 1713.)

Het zoogenaamde « biechtbrood », waarover reeds sprake was, bestond nog op het einde der verledene eeuw. Het werd destijds ook aan de knapen van de Kamer, maar in geld, gegeven ten titel van kleine profijten. Voor het snijden van de kaasproeven trok een hunner 4 gd. 10 st. per jaar.

Men deelde soms tot 500 brookens uit in de groote Armhuizen, den eersten Zondag van den vasten. Op St-Simon- en Judadag alléén, gaf men er 600 tot 700 in de kapel van den Arme. Deze laatste uitdeeling werd, in 1779, met vele andere eeuwenoude gebruiken afgeschaft.

De bestuurlijke lotgevallen der Ambachtschool kan men in zeer weinige woorden samenvatten.

Na Jan Mertens, die daar schier, naar wat wij het heeten « eene figuur » was, kwam, in 1626, Geert de Mesmaecker, ook genaamd Mesmaeckers. Deze was tevens en stellig econoom in St-Jacobsgasthuis, wat opzichtsens zijne voorgangers minder bewezen kan worden. In 1654, vindt men hem vervangen door Gillis de Mesmaecker. Deze meester werd om de eene of andere reden uit zijn ambt ontslagen. Hij betrok de Aalmoezeniers in rechte, welke, van hunnen kant, den Wethouders verhoogden, dat, aangezien de bekrompen gesteltenis der geldmiddelen van de Kamer, zij het recht hadden hunne bedienden af te danken, zonder daarover in uitleggingen te moeten treden. De Magistraat gaf hun gelijk, bij apostiel van 30 Juli 1661, maar even als het rekwest der Aalmoezeniers, bleef zijne uitspraak bij 't grondbegin bestaan, zoodat er over de zaak met de Mesmaecker hoegenaamd geen licht komt.

Van weerszijden schijnt men de zaken niet tot het uiterste te hebben willen drijven. De meester, die ondertusschen voorloopig vervangen was door Geeraert de Hicker, onderwijzer in 't Vondelinghuis, bekwam, op 6 April 1662, met de Aalmoezeniers een akkoord voór notaris, waarbij hij in zijne bediening hersteld werd. Hij zag af van 't geding dat hij tegen hen had ingespannen, vroeg op nieuw zijne functie en salaris aan, hun belovende zich dankbaar te zullen gedragen en voortaan geene reden tot klachten meer te geven. Hij kreeg de buitengewone gagie van 120 gulden (1), waarop, gedurende eenigen tijd, de Aalmoezeniers gedeeltelijke kortingen afhiielden om de proceskosten te dekken.

Mesmaeckers hield woord. Eerst in Juli 1699 verdwijnt hij van 't tooneel. Dan komt een voorloopig titularis, in den persoon van Jan de Wit. Den 6 December van 't zelfde jaar, wordt Peter de Bruyn als meester van de proefjongens aangesteld.

Dan treden op: in April 1738, meester Frans Ladyn; in October 1769, meester Jan Scheerders en eindelijk, den 18 Augustus 1797, meester Jan B^a Robyns. Ziedaar, in 't geheel, een tiental schoolmeesters, binnen een tijdverloop van meer dan tweehonderd jaar.

Tot in den zoogenaamden Franschen tijd, moest de meester der ambachtsjongens deze, op Zon- en Heiligdagen, naar ouder gewoonte, te acht ure in de St-Jacobskapel vergaderen en dan schoolhouden tot half tien. Hij leverde de studieboeken, maar de Kamer bezorgde het schrijfpapier. Te twee ure nanoen leidde hij ze naar

(1) Vglk. bl. 24.

de catechismusles in de kapel, vervolgens naar het namiddagsermoon en het klein lof in O.-L.-Vrouwkerk, onder hetwelk hij de gebruikelijke gebeden voorlas, waarna de regent in dienst de proeven uitdeelde.

In kerk of kapel zaten de jongens, volgens de door hun verdiende plaatsen in het maandelijksche schoon-schrijven. De meester hield, in de week, persoonlijk het toezicht over de aanwezigheid der jongens op hunne werkwinkels. Buiten zijne gagie, die in den regel op 48 gulden gesteld was, trok hij 10 gulden van de stad, als onderwijzer van de arme kinderen in St-Jacobskapel, op grond der ordonnancie geheeten *Albertine*, Kap 1, art. 179 (1).

Buiten zijne ambtsplichten, deed de meester menig karweike voor de Kamer, en werd hiervoor buitengewoon betaald. Zoo schreef hij de briefkens, die in en buiten de stad, ter gestelde plaatsen, op den preekstoel moesten worden afgelezen, tot het oproepen van de gerechtigden in de fundatiën; de aankondiging van den kleeddag, de aanbevelingen van den offerschotel voor den Arme en meer ander schrijfwerk. (2) Onder zijne « kleine profijten » telde hij ook 4 stuivers voor het zoogenaamde biecht- of sopbrood. Al het brood waarop hij recht had, werd, op 2 December 1770, in geld vergoed en het salaris daarom van 48 op 53 gulden gebracht.

De uitgaven voor de ambachtsjongens beliepen gewoonlijk 500 tot 600 gulden. In 1620, waren er 128 jongens en dat was buitengewoon veel. In de tweede

(1) Memorieboek van de Kamer van den Arme, n° 1023, bl. 161.

(2) Memorie- of Resolutieboek van 1783-1806, bl. 75.

helft der XVIIe eeuw daalden de kosten in evenredigheid van het getal bedeeden, maar ook naar verhouding van de waarde van het geld, en kwamen langzamerhand tot 350 gulden, voor een zestiental jongens. Deze verhouding nam later nog af. Van lieverlede werd dat dienstvak wederom aanzienlijk, zoodat men, in 1770, met eene inkomst van 540 gulden, eene uitgaaf van 866 gulden, 3 1/2 stuivers te bestrijden had, aan kleedsel, schootsvellen, zokken, blokken, hoeden, uitzetten, brood, kaas en de gagiën van schoolmeester en kapelaan. Destijds werd het kleedsel, dat in de XVe eeuw bruin was (1), uit blauw frisaat gemaakt.

Na de oprichting van het Knechtjeshuis, bleven de jongens die de zondagsche broodproeven met de bijhoo- rige fondatiën genoten, immer bekend onder de benaming van proefjongens, terwijl het gesticht, in grondbegin, den weezen voorbehouden werd.

Sedert het Fransch bewind, en door het aanstellen van het huidige tweetakkige Armwezen, is die afdeeling van behoeftige kweekelingen in feit aan ons Weldadigheid- bureel befallen.

Het dient vastgesteld, dat daaronder begrepen bleven de jongens die een ambacht leerden, wees zijnde of niet van beiden of van een hunner ouders.

Aan het reglement van 1550 kwam, in den loop der eeuwen, weinig verandering. Sommige stielen werden mettertijd afgekeurd of onder eene bijzondere waakzaam- heid der regenten aangeleerd. Dit blijkt uit een reglement

---

(1) De verordening op dat stuk is gedrukt in ons werk: *Van Schoon- beke en het Maagdenhuis van Antwerpen*, bl. 135.

van de XVIIIe eeuw, dat wij onder nummer XIII der aanhangsels laten volgen.

Wat wij over de ambachts- of proefjongens mee- deelden, heeft sommigen in den waan gebracht, dat het Knechtjeshuis, zooniet in 1528 gesticht, alsdan toch ont- worpen werd.

De lezer zal thans, en mits hetgeen zal volgen, over- tuigd worden dat dit eene merkelijke dwaling is.

EERSTE EEUW.

Kunstlichtdruk G. Heurnans, Antwerpen.

Zicht op de binnenplaats.

De binnenplaats is een van de meest interessante en schilderachtigste deelen van de stad. Hier vindt men een verzameling van oude huizen, die door hun architectuur en hun historische waarde van groot belang zijn. De gebouwen zijn meestal drie of vier verdiepingen hoog, met kleine, vaak afgekantelde ramen en daken met diverse vormen van opbouw. De straatjes zijn smal en de bebouwing dicht, wat een intieme en karakteristieke sfeer creëert. In de achtergrond is de kathedraal van Antwerpen te zien, die de skyline van de binnenplaats afsluit. De afbeelding geeft een duidelijk beeld van de historische structuur en de ruimtelijke organisatie van dit deel van de stad.

EERSTE EEUW.

De stichting van 't Knechtjeshuis aan het eerste eeuwfeest der Armenkamer verbonden. — De gronden bij de Roodepoort. — Een woord over de Infirmierie of St-Blasiusgodshuis. — Oprichting van het Knechtjeshuis. — Eerste weldoeners. — Oudste reglement — Economaat. — Uniform der jongens. — Plaatsing op stiel. — Tafelreglement. — Het onderwijs. — Heel- en geneeskundige dienst. — Lager dienstpersoneel — Het gesticht als tuchthuis gebruikt. — Inkomsten en uitgaven. — De kleermakerij. — De schoenmakerij. — Privilegiën van den Arme op 't gebied der ambachten. — De eerste werkwinkels in 't gesticht. — De boratwerkers. — Monopolie dezer nijverheid. — De Gereformeerde Armenkamer. — De bakkerij en de graanprovisie. — De fundatie-Rockox. — Studenten en kunstenaars.

Alwie de handvesten van het voormalige Armwezen doorloopt, is getroffen over de begeestering met welke de jubeljaren dezer instelling telkens gevierd werden. 't Was een vreugdevolle verjaardag, niet slechts in de Kamer van den Arme, maar in de gansche stad. Aan dat eerste eeuwfeest blijft de stichting van het Knechtjeshuis verbonden, toevallig, ja, maar is er niettemin het schoonste en duurzaamste gedenkteken van gebleven.

Merkwaardig zijn de omstandigheden onder welke het Knechtjeshuis opgericht werd.

Reeds zes jaren oogstte de Kamer de vruchten in

der liefdadige stichting van Jan van der Meeren, het Maagdenhuis. Wat er reeds voor de ambachtsjongens gedaan was, bleek niet voldoende, voorzeker, om de volksarmoede en de bedelarij te bestrijden.

De maatschappelijke toestand der Armenkinderen eischte verdere opbeuring.

Joanna van Schoonbeke had zulks begrepen, en kwam de Armenkamer in hare ontwerpen te gemoet.

Haar gemaal, Hugo Moreau, *alias* de Bourgogne, bastaardzoon van Jan de Bourgogne, was in September 1554 gestorven. Hij had, zijnerzijds, bij testament, eene somme van gd. 12500 bestemd tot de oprichting, te Givet-Hedin, van een Oud-mannenhuis voor dertien personen. De edicten van keizer Karel betreffende de zoogenaamde goederen van doode hand, verhinderden de uitvoering van dergelijk ontwerp, althans door particulieren. Daags vóór zijn afsterven belastte Hugo Moreau zijne echtgenoot, de vermaakte somme tusschen andere liefdadige werken en legaten te verdeelen (1) indervoege nochtans, dat zijn ontwerp eener liefdadige stichting, niet geheel vervallen zou.

Hierover trad Joanna van Schoonbeke in onderhandeling met de Aalmoezeniers, toen zij omtrent vier jaar weduwe was.

De overeenkomst tusschen partijen, een stuk dat als rentbrief op de stad geklasseerd is geweest, mag als de fundatie-acte van ons Knechtjeshuis beschouwd worden. Die oorkonde is des te kostbaarder, daar er geene boeken meer bestaan waarin het stuk moet overgeschreven geweest zijn. Evenzoo bezit ons stedelijk

(1) Z. Aanhangsel N° IV.

archief de protocollen niet meer van notaris van Lare, die de overeenkomst opstelde.

Op de eerste plaats wil de weduwe Moreau-van Schoonbeke eene fundatie tot stand brengen, en geeft daarvoor eene altaartafel, kerkgewaad, koperen kandelars, zilver- en beeldhouwwerk, het alles geschat op 1551 gulden. Voorts geeft zij, betalende « met gesloten beurs », 8000 gulden, in twee renten op de stad, de eene van 1600, de andere van 6400 gulden kapitaal.

De Aalmoezeniers verbinden zich een werkhuis voor arme jongens op te richten, alwaar deze een ambacht zouden leeren, mitsgaders aldaar 's Zondags en op de Heiligidagen eene Mis te doen lezen. De schilderij of altaarstuk, verbeeldende Ste-Anna's stamboom, moest, tot gedenkteeken der toekomstige stichting, in dezer bidplaats bewaard blijven.

Het overige der somme van 12500 gulden was reeds aan bruidsgiften en aan arme bloedverwanten van den afluivige uitbetaald. Dezes grafschrift, o.a., in O.-L.-Vrouwewerk, werd daarop met 199 gd. bekostigd.

Toen de overeenkomst in zooverre gesloten was, gaven de Aalmoezeniers den stedelijken Magistraat kennis van hun ontwerp.

In hun rekwest van 6 Juni 1558 komt voor, dat zij reeds 10000 gulden onder allen vorm van giften ingezameld hadden. Het was hun niet meer voldoende, schreven zij, « aerme knechtken die zy vander straeten » bedelende ende anderssins souden opraepen », uit te besteden en op ambachten te plaatsen. Zij stelden zich ten doel, er nog meer onder ernstig toezicht in te nemen,

en, zooals zij zich uitdrukten, er mannen van eer van te maken. Zij verzochten dan de Stad hun eene geschikte plaats aan te wijzen, en aan de onderneming hare verdere ondersteuning te verleenen.

De wethouders beriepen de aanvragers op eene samenkomst met den Rentmeester Christoffel Pruynen en den Stadspensionnaris Jacob van Wesenbeeck. In die onderhandelingen werd vastgesteld, dat de Stad geen geschikt lokaal bezat, aangezien « meestendeel van » alle dezer stad huysen ende erven waeren gesteld » onder de prijzen van de Lotherye » (1).

De Aalmoezeniers zagen dus op eigen gezag naar eenen eigendom uit. Zij traden in onderhandeling met de erfgenamen Geert Bruynseels, in leven stadsaccijser, dewelke nabij de Roodepoort uitgestrekte raamhoven of blijkerijen bezaten.

Vermits de Magistraat met het ontwerp ingenomen was, stelden de Aalmoezeniers weldra voor, een stuk van die gronden aan te koopen. Zij schatt'en het op 106 roeden, tegen 2 gulden 10 stuivers de roede. In hun verhoog aan de wethouders riepen zij dezer goedwilligheid in tot het verwezenlijken van het ontwerp. Het was hun al gelijk wat de Stad zou bijdragen, geld, renten of bouwmaterialen. Verder verzochten zij vrijdom van de pondpenningen (2) ten bate van den Arme.

(1) De Stad was destijds volop aan 't leenen en had, in 1552, na drie jaar, reeds hare vierde lichting begonnen, ditmaal van 320,000 gulden. Z. MERTENS EN TORFS, D. IV, bl. 92.

(2) Eene belasting van 1 schelling per pond (munt), en die de Stad, in 1545, ingevoerd had, op den koop prijs van huizen en gronden. Zij was meerendeels bestemd tot het bekostigen der nieuwe vestingwerken. MERTENS EN TORFS, D. IV, bl. 91.

De Stad verleende hare goedkeuring den 11 Juli 1558. Zij schold zelfs de pondpenningen kwijt, die door den verkooper moesten betaald worden.

In waarheid kochten de Aalmoezeniers 133 roeden grond (1), na de grootte van het door hun verkozen perceel door eenen gezworen erfscneider te hebben doen afmeten. De koopsom beliep 1600 carolus gulden, in twee reizen te betalen, en 210 gd. 17 st. 2 grooten en 6 mijten brabantisch, erflijke rent, die op den eigendom bleef staan, maar met afkortingen van 40 gulden erflijk, aan penning 16, mocht afgelost worden. Met de grondcijnsen en medepandschappen, die het erf bezwaarden en die op 300 gulden kapitaal kunnen geraamd worden, kwam de koopsom op 5300 gulden, of 32000 frank onzer munt, alles in rond getal uitgedrukt.

Over dien nieuwen eigendom door de Kamer van den Arme gekocht, is tot heden weinig geschreven en daar er belangwekkende bijzonderheden voor de stedelijke geschiedenis mee in verband staan, zullen wij de titels in oogenschouw nemen.

Geert Bruynseels verkreeg hem « by naerderscappen » tegen Margriet Daems, w^o Dieric van Paesschen » op 8 Augustus 1544 en, bij koop, van Peter en Joachim Gielis gebroeders, den 27 derzelfde maand. Verder kocht hij nog, op 29 April 1552, « bij scheidende en deyling », verscheidene aanpalende perceelen bij, van Aert van Scharenborg en consoorten. Ondertusschen had hij, in 1545, een deel zijner raamhoven voor de « Infir-

(2) Het oud Knechtjeshuis meet heden 43 a. 6 cent. Z. *Le Moniteur Belge*, 15 April 1893.

----- end of text -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- einde van de tekst -----